

Legal Aspects of Martyrdom of Major General Qassem Soleimani by the United States in Iraq

Received: 15/02/2020; Accepted: 24/06/2020

Siamak Karamzadeh¹

Abdollah Abedini²

Abstract

During a military operation on Friday, January 3, 2020, the US government killed Major General Qassem Soleimani near the Baghdad Airport. The US Department of State announced that this operation has been conducted by the order of President Donald Trump. This act sparked a vast reaction at the international level. Specifically, the Iraqi government expressed its opposition regarding the operation on the territory of Iraq to the UN Security Council. The US operation in martyrdom of Major General Qassem Soleimani is a gross violation of international law. According to the Statute of the International Criminal Court, this act is regarded as the crime of aggression and its perpetrators are prosecutable by International Criminal Court. In addition, the US action against martyr Qassem Soleimani violates the Convention on the Prevention and Punishment of Offenses against Internationally Protected Persons of 1973 dispute of the parties on which can be presented before the International Court of Justice. This article attempts to examine this incident in terms of international legal aspects through reviewing the analyses presented as regards it. While outlining the illegality of the United States' operation in martyrdom of Major General Qassem Soleimani and his associates, available remedies will be suggested as well.

Key words: Resort to Force, Self Defense, International Criminal Court, International Court of Justice, SOFA

1 Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Humanities, Shahed University, Tehran, Iran, (Corresponding Author); Email: skkaramzadeh@gmail.com

2 Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Law and Political Science, Islamic Azad University, Karaj Branch.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

ابعاد حقوقی به شهادت رساندن سپهبد قاسم سلیمانی توسط ایالات متحده در عراق

تاریخ دریافت ۹۸/۱۱/۲۴ - تاریخ پذیرش ۹۹/۰۴/۰۴ سیامک کرمزاده^۱
عبدالله عابدینی^۲

چکیده

دولت ایالات متحده طی عملیاتی نظامی در سحرگاه روز جمعه ۳ ژانویه ۲۰۲۰ سپهبد قاسم سلیمانی را در نزدیکی فرودگاه بغداد به شهادت رساند. وزارت خارجه ایالات متحده پس از این اقدام، اعلام کرد که این امر به دستور دونالد ترامپ رئیس‌جمهور این کشور انجام شده است. این اقدام واکنش‌های بسیاری را در سطح بین‌المللی برانگیخت. به طور مشخص، دولت عراق اعتراض خود را به اقدام ایالات متحده در سرزمین عراق به شورای امنیت سازمان ملل اعلام کرد. اقدام دولت امریکا در به شهادت رساندن سپهبد قاسم سلیمانی نقض آشکار حقوق بین‌الملل می باشد. این اقدام بر اساس اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری جرم تجاوز محسوب می شود و عاملان آن قابل تعقیب در دیوان بین‌المللی کیفری می باشند. علاوه بر این اقدام امریکا علیه شهید قاسم سلیمانی ناقض کنوانسیون پیشگیری و مجازات جرائم ارتكابی علیه اشخاص حمایت شده بین‌المللی ۱۹۷۳ می باشد که اختلاف در مورد اجرای آن قابل طرح در دیوان بین‌المللی دادگستری است. این مقاله سعی دارد با مروری بر تحلیل‌های مطرح در مورد این حادثه آن را از ابعاد حقوقی بین‌المللی بررسی نماید. در پایان نوشتار حاضر ضمن برشمردن غیرقانونی بودن اقدام ایالات متحده در به شهادت رساندن سپهبد قاسم سلیمانی و همراهان وی، برخی راهکارها برای پیگیری حقوقی نیز مطرح می‌شود.

واژگان کلیدی: توسل به زور، دفاع مشروع، دیوان بین‌المللی کیفری، دیوان بین‌المللی دادگستری، موافقتنامه وضعیت حقوقی نیروی نظامی در کشور میزبان.

۱ استادیار گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد (نویسنده مسئول)؛ رایانامه: .

skkaramzadeh@gmail.com

۲ استادیار گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد کرج)؛ رایانامه:

s_abedini_a@yahoo.com

مقدمه

دولت ایالات متحده در اقدامی غیرقانونی در سحرگاه روز جمعه ۳ ژانویه ۲۰۲۰ سپهبد قاسم سلیمانی را در نزدیکی فرودگاه بغداد ترور نمود. وزارت خارجه ایالات متحده پس از این اقدام، اعلام کرد که این امر به دستور دونالد ترامپ رئیس‌جمهور این کشور انجام شده است. بر اساس این بیانیه «ژنرال سلیمانی طرح‌هایی برای حمله به دیپلمات‌ها و کارکنان امریکایی در عراق و سراسر منطقه داشته است. وی و نیروی قدس مسوول مرگ صدها امریکایی و کارکنان نیروی ائتلاف و زخمی کردن صدها نفر دیگر است. وی حملاتی را به پایگاه‌های ائتلاف در عراق در ماه‌های اخیر از جمله حمله ۲۷ دسامبر که منجر به مرگ و زخمی شدن امریکایی‌ها و پرسنل عراقی شده است، صورت داده است. وی حملات اخیر به سفارت امریکا در بغداد را که در هفته اخیر به وقوع پیوسته، مورد تأیید قرار داده است. این حملات به منظور مقدمه‌ای برای حملات بعدی ایران انجام شد. ایالات متحده تمام اقدامات لازم برای حمایت از اتباع و منافع خود در سراسر جهان را به عمل خواهد آورد.» (www.state.gov, 2020)

از طرف دیگر، مقام ارشد وزارت دفاع این کشور نیز طی بیانیه‌ای منطق این حمله را چنین بیان کرده است: «دونالد ترامپ شب گذشته دستور چنین حمله‌ای را صادر کرد و وزارت دفاع نیز بی‌درنگ ترتیب یک حمله هوایی را داد که منجر به کشته شدن ژنرال سلیمانی فرمانده نیروی قدس شد. وی مسوول حملاتی است که توسط گردان‌های حزب‌الله موسوم به کتائب در ماه‌های گذشته انجام شده بود. این گروه ارتباط نزدیکی با نیروی قدس دارد. سلیمانی به طور فعال و منسجم در پی طراحی نقشه‌هایی برای حمله به اتباع و کارکنان ایالات متحده در عراق و سراسر منطقه بود. این حمله ایالات متحده نیز به شکلی انجام شد که خسارات حاشیه‌ای را به حداقل برساند. وی در ادامه به حمله ۲۷ دسامبر ۲۰۱۹ کتائب به کارکنان پیمانکار امریکایی و نیروهای امنیتی عراق اشاره می‌کند

که به صورت پرتاب ۳۱ راکت انجام شد و منجر به کشته شده یک کارمند پیمانکار امریکایی و زخمی شدن چهار امریکایی دیگر گردید. وی در پایان، هر گونه ورود خسارت به پرسنل امریکایی در آینده در عراق را منتسب به ایران دانست.» (www.defense.gov, 2020)

پس از این اقدام، وزارت دفاع تعداد نیروهای خود در عراق را به صورت اعزام سرباز از واحدهای واکنش سریع افزایش داد. ایالات متحده ماهیت این نیروها را صرفاً دفاعی خوانده است. مقامات دفاعی این کشور حملات کثائب را در ماه‌های اخیر تحریک کننده خواندند و آمادگی خود را برای مقابله با اقدامات بعدی این گروه اعلام کردند. «ممکن است در آینده اقدامات دیگری از این نوع توسط این گروه انجام شود که ما در هر صورت آماده دفاع مشروع از خود هستیم. این گروه از سوی ایران حمایت می‌شوند، دستور می‌گیرند و در مواقع ضروری و مخاطره، ایران آنها را نجات می‌دهد.» (www.defense.gov, 2020)

پس از این حمله، وزارت خارجه نسبت به سفر به عراق از سوی اتباع امریکایی هشدار داده است. بر اساس این اطلاعیه گفته شده که به دلیل تروریسم، آدم‌ربایی و مخاصمه مسلحانه به عراق سفر نکنید. در صورتی که اتباع امریکایی اصرار به مسافرت به عراق دارند، باید اقداماتی نظیر تعیین تکلیف اموال و دارایی و تنظیم وصیت‌نامه را انجام دهد. (www.travel.state.gov, 2020)

مایک پمپئو در مصاحبه‌ای در پاسخ به این پرسش که چرا شما در این موقعیت زمانی مبادرت به کشتن قاسم سلیمانی کردید در حالی که پیشتر بارها این موقعیت را داشتید، چنین گفت که بله چنین موقعیتی در گذشته در زمان دولت بوش و اوپاما و حتی در این چند سال دولت ترامپ نیز وجود داشت اما دولت‌های قبلی از ارتکاب چنین عملی واهمه داشتند. در این برهه زمانی ما احساس کردیم که تعلل نسبت به این موضوع موجب جری شدن ایران در اقدامات بی‌ثبات سازش شده است. بنابراین، اقدام لازم را انجام دادیم. (www.state.gov, 2020)

دولت ایران بلافاصله پس از این اقدام، طی نامه‌ای به شورای امنیت اعتراض خود را به این اقدام ایالات متحده نشان داد. نماینده ایران در سازمان ملل، طی این نامه اقدام ایالات

متحده در به شهادت رساندن سردار قاسم سلیمانی را محکوم نمود و آن را اقدامی برخلاف موازین حقوق بین الملل قلمداد کرد. بر اساس این نامه، اقدام ایالات متحده در تروریستی دانستن شاخه نظامی رسمی ایران به عنوان عملی مغایر اصول شناخته شده حقوق بین الملل از جمله اصل تساوی دولت ها تلقی می شود. همچنین، به این نکته اشاره شده که سردار سلیمانی در راستای رسالت مقابله با تروریسم که در قطعنامه های شورای امنیت بدانها پرداخته شده و با رضایت مقامات کشورهای منطقه در آنها فعالیت می کرد. در بخش دیگری از این نامه، حق ایران مبنی بر دفاع مشروع طبق منشور ملل متحد در برابر این اقدام ایالات متحده مورد اشاره قرار گرفته است. (www.undocs.org, 2020)

دولت عراق نیز طی نامه ای به شورای امنیت به اقدام ایالات متحده در کشتن ابومهدی المهندس به عنوان مقام رسمی عراق و همچنین، حمله به سایت های عراقی اعتراض خود را نشان داد. (www.mofa.gov.iq, 2020) ضمن این که پارلمان این کشور تصمیم به خروج نیروهای ایالات متحده از خاک عراق گرفت. (farsi.euronews.com, 2020)

برخی کشورهای اروپایی مانند بریتانیا، فرانسه و آلمان اقدام ایالات متحده را تأیید کردند. (www.reuters.com, 2020) ایران نیز اعلام کرد که انتقام سختی از این عمل خواهد گرفت. سحرگاه ۸ ژانویه یعنی ۵ روز پس از حادثه، ایران اعلام کرد که دو پایگاه امریکایی را در اربیل و الانبار عراق در دو نوبت مورد حمله موشک بالستیک قرار داد. برخی حقوقدانان نیز این اقدام را غیرقانونی خواندند زیرا آن را ضروری و متناسب با حمله آغارین ایالات متحده نمی دانند. (Milanovic, 2020: www.ejiltalk.org)

در مجموع، در مورد مباحث حقوقی ترور سردار قاسم سلیمانی موضوعات مختلفی وجود دارد که قابل بحث و بررسی هستند. برای بررسی ابعاد حقوقی این واقعه تلخ، برخی مباحث مهم تحلیلی در ادامه می آیند.

۱. اقدام ایالات متحده از منظر مفاد موافقتنامه وضعیت حقوقی - حضور نظامیان ۱ ایالات متحده در عراق مصوب ۲۰۰۸

پس از هجوم ائتلاف بین‌المللی به رهبری ایالات متحده به عراق در سال ۲۰۰۳ و سرنگونی حکومت صدام در این کشور، ایالات متحده به عنوان قدرت اشغالگر تا زمان برگزاری انتخابات و تشکیل حکومت جدید، زمام امور را به دست گرفت. پس از تشکیل حکومت در این کشور، در ۱۷ نوامبر ۲۰۰۸ موافقتنامه‌ای را در خصوص وضعیت حضور نظامیان ایالات متحده در عراق با دولت جدید این کشور منعقد نمود. برای اطلاع از مبانی حقوقی حضور و قلمرو آزادی عمل ایالات متحده در عراق باید به مفاد این موافقتنامه نگاهی داشته باشیم.

اصولاً موافقتنامه‌های تعیین وضعیت نظامیان در کشور میزبان با عنوان SOFA^۱ شناخته می‌شوند. در تعریف این اسناد چنین گفته شده که «توافقی است که بر اساس آن وضعیت حقوقی نیروی نظامی خارجی که در سرزمین یک کشور دوست قرار دارد، تبیین می‌شود.» این موافقتنامه‌ها به خودی خود موجب حقی برای حضور در کشوری خارجی و یا حق بر جنگ قلمداد نمی‌شوند بلکه مبنای توسل به زور توسط این نیروها را باید در منابع دیگر حقوق بین‌الملل جستجو نمود. منطبق این توافقنامه مبتنی بر دفاع دسته‌جمعی دو یا چند کشور است که نمونه دو جانبه آن را می‌توان در رویه دولت ایالات متحده با سایر کشورها و نمونه چندجانبه آن را در سازمان ناتو مشاهده کرد. ایالات متحده در حال حاضر بیشترین تعداد سرباز و اماکن نظامی را در بیش از صد کشور در اختیار دارد و به همین تعداد نیز موافقتنامه تعیین وضعیت حقوقی نظامیان خارجی در کشور میزبان منعقد نموده است. یکی از مهم‌ترین گونه از این موافقتنامه‌ها پس از سقوط صدام با دولت جدید عراق منعقد گردید.

1 Status of Armed Forces on Foreign Territory Agreements

همان گونه که گفته شد، این موافقتنامه در ۳۰ ماده میان دو دولت ایالات متحده و عراق در نوامبر ۲۰۰۸ به تصویب رسید. برخی از مهم ترین مواد این موافقتنامه که به حادثه شهادت سردار سلیمانی ارتباط دارند، به شرح زیر توضیح داده می شوند.

بر اساس ماده (۴) این موافقتنامه، تمام عملیات های نظامی که بر اساس این موافقتنامه انجام می گیرند باید با توافق دولت عراق باشد. بند دوم این ماده در ادامه اضافه می کند که چنین عملیات هایی باید پس از هماهنگی کامل با مقامات عراقی انجام شود. نهادی به نام «کمیته هماهنگی عملیات های نظامی مشترک»^۱ که بر اساس همین موافقتنامه میان طرفین تأسیس خواهد شد به این موضوع نظارت خواهد داشت. بند چهارم نیز اعلام می کند که تمام این عملیات ها باید با رعایت کامل قانون اساسی و سایر قوانین مرتبط دولت عراق انجام شوند و انجام این عملیات ها نباید منجر به نقض حاکمیت عراق و منافع ملی گردد که از سوی دولت عراق تعریف می شود. همچنین، نیروهای نظامی ایالات متحده در عراق ملزم هستند تا قوانین، عرف ها و سنت های عراق و همین طور «حقوق بین الملل قابل اعمال»^۲ را رعایت نمایند.^۳

نکته مهم این است که بند (۵) این ماده حق دفاع مشروع را برای هر دو طرف یعنی عراق و ایالات متحده به رسمیت شناخته است. این ماده چنین اشعار می دارد «طرفین در سرزمین عراق از حق دفاع مشروع که با مشروعیت همراه باشد و مطابق با حقوق بین الملل تبیین شده را دارا هستند.» به نظر می رسد که حتی اگر چنین قید در موافقتنامه درج نمی شد نافی این حق طرفین نبود چرا که این حق بنا به توصیف ماده (۵۱) منشور، حق ذاتی هر کشوری محسوب می شود. از این رو، این بند به نوعی تأکید مؤکد است. با این حال، همین بند دفاع مشروع را به رسمیت می شناسد که مطابق حقوق بین الملل تعریف شده و بر همین

1 Joint Military Operations Coordination Committee (JMOCC)

2 Applicable international law

3 All such operations shall be conducted with full respect for the Iraqi Constitution and the laws of Iraq. Execution of such operations shall not infringe upon the sovereignty of Iraq and its national interests, as defined by the Government of Iraq. It is the duty of the United States Forces to respect the laws, customs, and traditions of Iraq and applicable international law.

اساس، از مشروعیت برخوردار است. معنای مخالف این جمله آن است که دفاع مشروعی که مطابق حقوق بین‌الملل انجام نگیرد، از مشروعیت برخوردار نیست. به نظر می‌رسد که این معنا و مفهوم نیز در حقوق بین‌الملل عام چه در قالب حقوق بین‌الملل عرفی و چه در قالب حقوق منشور به همین شکل است. در واقع، دفاع مشروع عناصری دارد از جمله ضرورت برای دفع خطر حمله بعدی و تناسب میان ادوات به کار رفته و آسیب‌های واقع شده که در بخش بعدی پیرامون حقوق توسل به زور به تفصیل پیرامون این عناصر بحث شده است. اما نکته مهم‌تر این است که در سرتاسر موافقتنامه ۲۰۰۸ هرگونه اقدام دولت ایالات متحده در سرزمین دولت عراق باید با اطلاع این دولت باشد. حتی جابه‌جایی ادوات نظامی، فرود و پرواز هواپیما نیز در سرزمین عراق باید با اطلاع قبلی دولت عراق باشد. مطابق ماده (۷) نیز نیروهای نظامی ایالات متحده می‌توانند ابزار و ادوات نظامی مورد نیاز را در اماکن و قلمروهای مورد توافق یا سایر اماکنی که به صورت موقتی توافق شده، در اختیار داشته باشند. ایالات متحده باید در تعداد و نوع هرگونه انبار تسلیحات به دولت عراق اطلاع‌رسانی لازم را انجام دهد. همچنین، مطابق ماده (۹)، وسایل نقلیه، کشتی‌ها و هواپیماهای نیروهای نظامی ایالات متحده در سرزمین عراق می‌توانند به منظور انجام مفاد این موافقت‌نامه وارد، خارج و حرکت نمایند. دولت عراق باید هر ساله اجازه لازم برای فرود آمدن و برخاستن هواپیماهای ایالات متحده را به منظور اجرای مفاد این موافقت‌نامه صادر نمایند.

همان‌گونه که صدر ماده (۴) موافقتنامه اشعار داشته تمام عملیات‌های نظامی که بر اساس این موافقتنامه انجام می‌گیرند باید با توافق دولت عراق باشد و باید پس از هماهنگی کامل با مقامات عراقی انجام شود. در ادامه نیز بر این نکته اشاره شده که تمام عملیات‌ها باید با رعایت کامل قانون اساسی و سایر قوانین مرتبط دولت عراق انجام شوند، نباید منجر به نقض حاکمیت عراق و منافع ملی گردد؛ و این عملیات‌ها باید تابع قوانین، عرف‌ها و سنت‌های عراق و همین‌طور حقوق بین‌الملل قابل اعمال باشند. در واقع، اگر ماده (۴) را از انتها به ابتدا قرائت کنیم تصویر کامل و بهتری از موضوع امکان دفاع مشروع و محدودیت‌های وارد بر آن نمایان می‌شود. دولت ایالات متحده حق دفاع مشروع را دارد و

بر همین اساس می‌تواند عملیات‌هایی را در این راستا انجام دهد. اما همان‌گونه که برشمردیم، این عملیات‌ها تابع دو دسته از مقررات هستند: نخست، ضوابط حقوق بین‌الملل که به طور کلی بر هر گونه دفاع مشروعی حاکم هستند و دوم، مقررات داخلی عراق که این قید مضاعف موجب می‌شود دولت ایالات متحده حتی اگر بپذیریم دفاع مشروعی که انجام می‌دهد مطابق موازین حقوق بین‌الملل باشد، نتواند از محدودیت‌هایی که دولت عراق بر این گونه عملیات‌ها وارد می‌کند رهایی یابد. به همین منظور، دولت ایالات متحده به لحاظ شکلی موظف شده تا تمام عملیات‌های خود را با هماهنگی دولت عراق به انجام برساند. این موضوع فارغ از قیود دیگری است که ممکن است قانون داخلی عراق بر این گونه عملیات‌ها وارد نماید. همین عدم هماهنگی با دولت عراق و به تعبیری، اقدام خودسرانه ایالات متحده در انجام عملیات نظامی با ادعای دفاع مشروع موجب می‌شود که حاکمیت دولت عراق و موازین موافقتنامه ۲۰۰۸ مخدوش شود.

به همین ترتیب، دولت عراق نامه اعتراض رسمی خود را به شورای امنیت سازمان ملل به جهت نقض حاکمیت این کشور در اثر عملیات نظامی مزبور توسط ایالات متحده ارسال نمود و آن را اقدامی تلقی کرد که خلاف موازین موافقتنامه ۲۰۰۸، حقوق بین‌الملل عام و منشور ملل متحد است. ضمن این که نباید فراموش کرد دولت عراق یکی از فرماندهان نظامی خود را در این حمله از دست داد که به طور رسمی در رده نیروهای نظامی این کشور قرار داشت. از این جهت، با شهادت ابومهدی المهندس منفعت مستقیم دولت عراق برای اعتراض به این اقدام و همین‌طور با شهادت شهید سلیمانی و همراهانش منفعت غیرمستقیم این کشور در پیگیری حمله به مقام ارشد نظامی که در جامه یک مأمور ویژه وارد این کشور شده تحت تأثیر قرار گرفته است. ضمن این که دولت عراق به واسطه عضویت در کنوانسیون پیشگیری و مجازات جرائم ارتكابی علیه اشخاص حمایت شده بین‌المللی مصوب ۱۹۷۳ ملزم است تا مطابق ماده (۳) نسبت به جرم‌انگاری و تعقیب اشخاصی که تعهدات ناشی از این کنوانسیون را نقض نموده‌اند، اقدامات لازم را انجام دهد.

از طرف دیگر، طبق ماده (۱۲) موافقتنامه عراق حق اولیه را برای اعمال صلاحیت قضایی خود بر اعضای نیروهای نظامی ایالات متحده و خدمه غیرنظامی امریکایی را در خصوص جرائم عمدی شدیدی که در بند هشتم این ماده توصیف شده و در خارج از اماکن و قلمروهای مورد توافق طرفین ارتکاب پیدا کرده است، بر عهده خواهد داشت. در صورتی که دولت عراق در این خصوص اعمال صلاحیت کند باید استانداردهای دادرسی عادلانه و حمایت‌های منطبق با حقوق ایالات متحده و عراق را رعایت نماید. کمیته مشترک این موافقتنامه جرائم عمدی شدید و آیین دادرسی مربوطه را احصاء و تعیین خواهد نمود. مفاد این مقررہ نیز هر ۶ ماه یکبار توسط طرفین بازبینی می‌شود.

یکی از مهم‌ترین مواد این موافقتنامه، ماده (۲۱) است. بر این اساس، به استثنای دعاوی ناشی از قراردادها، هر طرف متعهد باید حق طرح دعوا علیه طرف دیگر را در مورد درخواست جبران خسارت علیه طرف دیگر برای هرگونه ضرر و زیان و خسارات یا تخریب اموال یا پرداخت غرامت برای صدمات یا مرگ که برای اعضای نیروهای نظامی و غیرنظامی طرفین در اثر اجرای وظایف رسمی خویش در عراق به وجود می‌آید، صرف‌نظر کند.^۱

طبق ماده ۲۲، در صورتی که نیروهای نظامی ایالات متحده بر اساس مفاد این موافقتنامه یا قانون عراق دستگیر یا بازداشت شوند، این اشخاص باید ظرف ۲۴ ساعت از زمان دستگیر یا بازداشت به مقامات ذیصلاح عراقی تحویل داده شود. دولت عراق نیز می‌تواند برای دستگیری یا بازداشت اشخاص تحت تعقیب از نیروهای نظامی ایالات متحده درخواست کمک کند. ضمن این که نیروهای نظامی ایالات متحده نمی‌توانند بدون حکم قضایی مقامات ذیصلاح عراقی و در هماهنگی کامل با دولت عراق مبادرت به بازرسی خانه یا اموال کنند. استثنای دیگر در این مورد «عملیات‌های مقابله‌ای واقعی»^۲ است که بر

1 With the exception of claims arising from contracts, each Party shall waive the right to claim compensation against the other Party for any damage, loss, or destruction of property, or compensation for injuries or deaths that could happen to members of the force or civilian component of either Party arising out of the performance of their official duties in Iraq.

2 Actual Combat Operations

اساس ماده (۴) موافقتنامه انجام می‌شود. همان‌گونه که دیدیم، هرگونه عملیات نظامی نیز بر اساس ماده (۴) باید مبتنی بر هماهنگی و اطلاع قبلی و رضایت دولت عراق باشد.

در ماده (۲۷) نکته مهمی درج شده است. سرزمین، حوزه آبی و هوایی دولت عراق نباید به عنوان نقطه شروعی جهت حمله یا نقطه‌ای برای حرکت در راستای حمله به کشورهای دیگر مورد استفاده قرار گیرد.^۱ این مقرر نیز به صراحت اعلام می‌کند که حمله به هر شکلی از طریق حوزه صلاحیت عراق به کشورهای ثالث ممنوع است. دقیقاً مخالف اقدامی که ایالات متحده در ترور شهید سلیمانی در ۳ ژانویه انجام داد. در ماده ۲۸ نیز چنین آمده که حفاظت از منطقه سبز بر عهده دولت عراق قرار دارد و در صورت نیاز، این دولت می‌تواند به صورت محدود و موقت از کمک نیروی نظامی ایالات متحده بهره‌مند شود.^۲

1 Iraqi land, sea, and air shall not be used as a launching or transit point for attacks against other countries.

۲ برخی دیگر از مفاد این موافقتنامه که ممکن است به موضوع مورد بحث ما ارتباط داشته باشد جهت مطالعه در ادامه درج می‌شود: طبق ماده ۵، دولت عراق مالک تمام ساختمان‌ها، ساختارهای غیرمنقول و تأسیساتی است که متصل به خاک عراق هستند و نیروهای عراقی در مناطق و زمین‌های مورد توافق مبادرت به استفاده، ساخت، تغییر و یا بهبود وضعیت از آنها می‌نمایند. در زمان بیرون رفتن نیروهای ایالات متحده از عراق، باید اماکن و مناطقی که برای استفاده از نیروهای رزمنده امریکایی ارائه شده‌اند به دولت عراق بازگردانند. ضمن این که در مورد ادعایی که رئیس‌جمهور ایالات متحده در مورد پرداخت مبالغ مربوط به پایگاه‌های نظامی ایالات متحده از سوی دولت عراق مطرح شده بود، این ماده می‌افزاید دولت ایالات متحده باید هزینه ساخت، تغییر و بهبود اماکن و مناطق مورد توافقی که برای استفاده خاص این نیروهاست، پرداخت نماید مگر این که استفاده به صورت مشترک میان نیروهای نظامی دو دولت باشد که هر دو هزینه را پرداخت می‌نمایند. بر اساس ماده ۶ دولت عراق اجازه اعمال تمام حقوق و اختیارات لازم برای ایجاد، استفاده، نگهداری و تأمین امنیت اماکن و قلمروهای مورد توافق طرفین را به نیروهای نظامی ایالات متحده تفویض می‌کند. بر اساس ماده ۲۴، دولت ایالات متحده حق دولت عراق را در درخواست خروج از این کشور در هر زمانی به رسمیت می‌شناسد. دولت عراق نیز حق دولت ایالات متحده را برای خروج از عراق در هر زمان اعلام می‌کند.

ماده ۲۷ نیز یکی دیگر از مواد موافقتنامه است. طبق این ماده، در صورت وجود تهدید داخلی یا خارجی یا تجاوز به عراق که منجر به نقض حاکمیت، استقلال سیاسی و یکپارچگی سرزمینی، آبی، هوایی، نظام دموکراتیک یا نهادهای برآمده از انتخابات در این کشور شود، در صورت درخواست دولت عراق طرفین باید هرچه سریع‌تر مشورت‌های راهبردی و در صورت توافق دوجانبه، ایالات متحده باید اقدامات لازم را انجام دهد. شایان ذکر این که این ماده نیز

۲. حمله به کاروان شهید سلیمانی از منظر حقوق توسل به زور

یکی دیگر و شاید مهم‌ترین بخش تحلیل حادثه ترور کاروان سردار سلیمانی بحث توسل به زور است. بر اساس اعلام وزارت خارجه ایالات متحده «بنا به دستور رئیس‌جمهور ایالات متحده، ارتش این کشور با کشتن قاسم سلیمانی، فرمانده نیروی قدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که به عنوان سازمان تروریستی خارجی در فهرست تحریمی قرار دارد، اقدام دفاعی دقیقی را برای حمایت از اتباع آمریکایی خارج از این کشور به انجام رساند. ژنرال سلیمانی طرح‌هایی برای حمله به دیپلمات‌ها و کارکنان آمریکایی در عراق و سراسر منطقه داشته است. وی و نیروی قدس مسئول مرگ صدها آمریکایی و کارکنان نیروی ائتلاف و زخمی کردن صدها نفر دیگر است. وی حملاتی را به پایگاه‌های ائتلاف در عراق در ماه‌های اخیر از جمله حمله ۲۷ دسامبر که منجر به مرگ و زخمی شدن آمریکایی‌ها و پرسنل عراقی شده است، صورت داده است. وی حملات اخیر به سفارت آمریکا در بغداد را که در هفته اخیر به وقوع پیوسته، مورد تأیید قرار داده است. این حملات به منظور مقدمه ای برای حملات بعدی ایران انجام شد. ایالات متحده تمام اقدامات لازم برای حمایت از اتباع و منافع خود در سراسر جهان را به عمل خواهد آورد.» (www.defense.gov, 2020)

مطابق این بیانیه، سردار سلیمانی طرح‌هایی برای حمله به دیپلمات‌ها و کارکنان آمریکایی در عراق و سراسر منطقه داشته است. بر این اساس، وی پیشتر مسئول مرگ صدها آمریکایی و کارکنان نیروی ائتلاف و زخمی کردن صدها نفر دیگر بوده است. همچنین، عامل اصلی حمله به سفارت ایالات متحده در ۲۷ دسامبر ۲۰۱۹ وی بوده است. از مجموع

هرگونه اقدام نظامی ایالات متحده در عراق با منوط به درخواست قبلی دولت عراق کرده است و ایالات متحده نمی‌تواند رأساً دست به چنین کاری بزند. طبق ماده ۳۰ نیز در صورت اختتام این موافقتنامه، یک‌سال زمان نیاز است تا به صورت کامل اثر اجرایی اختتام متجلی شود. به عبارت دیگر، اختتام این توافق یک‌سال پس از اعلام یکی از طرفین لازم‌الاجرا خواهد شد. از آنجایی که پارلمان عراق نیز پس از حادثه ترور، رأی به خروج نیروهای نظامی ایالات متحده از عراق داد، (www.time.com) موافقتنامه حضور نظامیان آمریکایی در عراق نیز خاتمه پیدا خواهد کرد و در ژانویه سال بعد، این اختتام به صورت کامل اتفاق خواهد افتاد.

این سخنان چنین برمی آید که ایالات متحده بر اساس اقدامی پیشگیرانه مبادرت به حمله به کاروان سردار سلیمانی کرده است. بنابراین، توجیه حمله مزبور پیشگیری از وقوع اقدامات مخرب ادعایی بوده که قرار بود در آینده نزدیک اتفاق افتد. این تئوری که توسط خود ایالات متحده در زمان حمله نیروهای ائتلاف به رهبری ایالات متحده به افغانستان در ۲۰۰۱ و عراق در ۲۰۰۳ مطرح شده بود با عنوان دفاع مشروع پیش گیرانه و گاه پیش دستانه عنوان شده است.

شایان ذکر این که این تئوری هیچ گاه مقبولیت لازم را در میان حقوقدانان، دولت ها و سازمان های بین المللی را به دست نیاورد و از این رو، جایگاه عرفی یا معاهداتی را در میان منابع حقوق بین الملل به دست نیاورده است. (Heller, 2012: www.opiniojuris.org) از این رو، همان گونه که برخی حقوقدانان پس از رویداد ترور سردار سلیمانی گفته اند، این نوع دستاویز برای حمله به کاروان سردار سلیمانی از نظر حقوقی جایگاهی ندارد. حتی اگر بپذیریم که تئوری دفاع پیش دستانه و نه پیشگیرانه، از اندک حمایتی در میان برخی کشورها برخوردار است اما باید پیش از اقدام به حمله، قرائن و اماراتی مبنی بر محتمل بودن و نزدیک بودن حمله وجود داشته باشد. ایالات متحده بر اساس همین ادعا، تا به امروز از ارائه ادله خود به نهادهای داخلی و جامعه بین المللی خودداری کرده است که نشان می دهد اساساً چنین موضوعی صحت ندارد.

نکته دیگر این که اگر قرار بر دفاع مشروع در برابر اقدامات احتمالی آتی مورد ادعای ایالات متحده بود، این کشور نمی توانست بدون توجه به عناصر دفاع مشروع یعنی شرایط ضرورت، فوریت و تناسب به این اقدام به این امر نماید. در واقع اگر بپذیریم که ادعای ایالات متحده در مورد طرح هایی برای حمله نزدیک به اتباع و اماکن امریکایی صحت داشته باشد، زمانی که می توان از طریق دولت عراق و در بدترین حال، به تنهایی مبادرت به دستگیری و بازداشت فرد مورد نظر نمود، چرا باید از سلاح مرگبار برای مقابله با تهدید احتمالی استفاده نمود. در واقع، ضرورتی برای این امر وجود نداشته است. در همین خصوص، تناسبی میان اقدام ایالات متحده در به کارگیری سلاح مرگبار و مقابله با اقدام ادعایی مزبور وجود ندارد. (Milanovic, 2020 (2): www.ejiltalk.org)

از منظر برخی از حقوقدانان زمانی که هنوز حمله‌ای رخ نداده است اساساً نمی‌توان عناصر ضرورت و تناسب را نسبت به آن حمله مورد بررسی و ارزیابی قرار داد. وی معتقد است که دفاع مشروع تنها میان دو دولت قابل بحث است و امکان دفاع مشروع علیه افراد را نمی‌پذیرد. (O'Connell, 2020: www.ejiltalk.org) چنین نظری را دیوان بین‌المللی دادگستری در نظر مشوری دیوار حائل در سال ۲۰۰۴ مطرح کرده است. (Wall Advisory Opinion, 2004: www.icj-cij.org)

در واقع، نخستین شرطی که برای تحقق دفاع مشروع لازم است وجود «حمله مسلحانه»^۱ است. اصطلاح حمله مسلحانه مفهومی کلیدی در ماده (۵۱) تلقی می‌شود. تفسیر این اصطلاح توسل به زور را توجیه می‌کند. هرچه تعریف روشن و مشخص‌تری از این اصطلاح ارائه شود تلاش کشورها برای توجیه کاربرد غیرقانونی زور کمتر شده و یا خنثی می‌شود. (Randelzhofer and Nottle, 2012: 1406)

مرجع احراز این امر دولتی است که گمان می‌کند در معرض چنین حمله‌ای قرار گرفته است. با این حال، ممکن است این دولت در محاسبات خود دچار اشتباه شود یا در تفسیر خود از وقایع مورد بحث با سوءنیت عمل کرده یا آستانه احراز حمله مسلحانه را بسیار پایین بداند. مرجع نهایی صحت یا سقم احراز حمله مسلحانه معمولاً یک مرجع قضایی یا داوری خواهد بود. با این حال، باز باید تأکید کرد دولتی که به دفاع مشروع استناد می‌کند باید ثابت کند که حملات از ماهیتی برخوردار بوده‌اند که به مرتبه حمله مسلحانه رسیده‌اند. دیوان بین‌المللی دادگستری در پرونده سکوها‌های نفتی معتقد است حمله مسلحانه باید «به شکل شدیدترین نوع توسل به زور»^۲ باشد و دو عنصر «مقیاس و اثر»^۳ حمله در این خصوص باید به دقت مورد بررسی قرار گیرد.^۴ از این رو، اساساً حمله مسلحانه با شدت

1 Armed Attack

2 The most grave forms of use of force

3 Scale and effect

۴ برای مطالعه رویه دیوان بین‌المللی دادگستری در زمینه توسل به زور، ر.ک: (زمانی، ۱۳۸۹، ۸۶-۶۵) و (توسلی و

پایین حتی اگر توسط نیروهای نظامی یک دولت انجام شوند، توجیهی برای دفاع مشروع محسوب نمی‌شوند. (Oil Platforms, 2003: www.icj-cij.org)

با این حال، برخی دولت‌ها معتقدند که دامنه عرفی دفاع مشروع فراتر از قلمرو ماده (۵۱) منشور است و بر اساس محتوای عرفی دفاع مشروع یک دولت می‌تواند برای حمایت از اتباع، اموال و منافع اقتصادی خود در کشور دیگر نیز وارد عمل شود. اقدامی که به نظر می‌رسد توسط ایالات متحده در حادثه ترور سردار سلیمانی اتفاق افتاده است. (Randelzhofer and Notle, 2012: 1404) با این حال، رویه دیوان این موارد را تأیید نمی‌کند و برای معیار ضرورت آستانه بالایی را مد نظر قرار داده است. حتی کمیسیون دعاوی اریتره و اتیوپی نیز در رأی جزیی خود پیرامون توسل به زور معتقد است که اگر درگیری مرزی میان چند واحد مرزبانی انجام شود و حتی منجر به کشته شدن چند نفر نیز شود، در این حالت، حمله مسلحانه مورد اشاره در منشور محسوب نمی‌شود. (Eritrea-Ethiopia Claims Commission, 2006: 11)

۳. حادثه ترور سردار سلیمانی عمل تجاوز است یا جنایت تجاوز یا هر دو؟^۱

۱ موضوعات حقوقی بین‌المللی دیگری نیز در قضیه حاضر قابل بحث و اعمال هستند از جمله حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه که با توجه به محدودیت ضوابط نشر در مجال دیگری بدان پرداخته خواهد شد. به اجمال این نکات شایان ذکر هستند که از منظر حقوق بین‌الملل بشر، به خصوص در پرتو نظریه تفسیری اخیر کمیته حقوق بشر، سلب حیات در چارچوبی خارج از موازین قانونی از جمله بدون طی مراحل دادرسی و صدور حکم یک دادگاه قضایی صلاحیتدار غیرقانونی تلقی می‌شود. همچنین، از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه بحث بر سر این است که آیا دولت‌های ایران و ایالات متحده به واسطه افزایش تنش و اتخاذ برخی اقدامات از سوی طرفین از جمله سرنگونی پهپاد امریکایی در خرداد ۱۳۹۸ توسط ایران در خلیج فارس می‌تواند به عنوان اماراتی مبنی بر وقوع مخاصمه مسلحانه میان طرفین قلمداد شود. برخی حقوقدانان به این پرسش پاسخ مثبت داده‌اند اما نکته اینجاست که طرفین اختلاف هیچ گاه به صراحت وضعیت موجود را یک مخاصمه مسلحانه بین‌المللی تلقی نکرده‌اند. مباحث مختلفی در این خصوص قابل بحث است از جمله این که اگر بپذیریم مخاصمه‌ای میان طرفین وجود دارد آیا اقدام ایالات متحده علیه شهید سلیمانی از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه قابل توجه است یا خیر. برای مطالعه بیشتر، ر.ک:

General comment No. 36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life.
Classification of conflict, at: <https://casebook.icrc.org/glossary/international-armed-conflict>

عمل تجاوز در حقوق بین‌الملل در دو معنا به کار گرفته می‌شود: نخست، تجاوز به معنای اقدامی که موجب مسئولیت دولت خواهد بود و دوم، تجاوز به معنای جنایت بین‌المللی که مسئولیت فردی کیفری را به همراه خواهد داشت. این تفکیک بر اساس بند پنجم قطعنامه تعریف تجاوز مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد در ۱۹۷۴ صورت گرفته است.^۱ در قسمت نخست، در صورتی که عمل تجاوز محقق شود، بر اساس قواعد عام حقوق بین‌الملل که در طرح مسئولیت دولت مصوب ۲۰۰۱ کمیسیون حقوق بین‌الملل آمده، مسئولیت یک دولت مورد بررسی قرار می‌گیرد. اما در وجه دوم، در صورتی که یک فرد در مقام رهبری یک کشور مبادرت به انجام اقداماتی در چارچوب تعریف تجاوز نماید، بر اساس حقوق بین‌الملل کیفری که در ماده (۵) اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری نیز درج شده، تحت تعقیب کیفری قرار خواهد گرفت.

بر اساس ماده (۱) قطعنامه تعریف تجاوز، «توسل به نیروی نظامی از سوی یک دولت علیه حاکمیت، یکپارچگی سرزمینی و استقلال سیاسی کشوری دیگر یا مغایر با منشور ملل متحد»^۳ به مثابه تجاوز قلمداد شده است. با این حال، شورای امنیت می‌تواند به دلیل وجود برخی امارات و قرائن از جمله شدید نبودن پیامدهای عمل تجاوزکارانه آن را خارج از توصیف عمل تجاوز مد نظر قرار دهد. در ماده (۳) قطعنامه نیز مصادیقی به صورت تمثیلی در راستای توصیف اقدامات تجاوزکارانه درج شده است. شایان ذکر این که تمامی این مصادیق از منظر مسئولیت دولت مد نظر طراحان قطعنامه بوده است. در حالی که در سال ۲۰۱۰ در اجلاس بازنگری اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، دولت‌های عضو دیوان از همین تعریف و فهرست تمثیلی آن برای تعیین چارچوب مختصات جرم تجاوز که دربردارنده مسئولیت کیفری فردی است، استفاده نمودند. مصادیق مزبور عبارتند از:

1 Definition of Aggression, United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX).

2 Article 8 bis of Rome Statute of the International Criminal Court: Crime of aggression

3 Aggression is the use of armed force by a State against the sovereignty, territorial integrity or political independence of another State, or in any other manner inconsistent with the Charter of the United Nations, as set out in this Definition.

الف) هجوم یا حمله توسط نیروی نظامی یک کشور به سرزمین کشوری دیگر، یا هرگونه اشغال نظامی یا انضمام تمام یا بخشی از خاک کشوری دیگری از طریق توسل به زور؛

ب) بمباران کشوری دیگر توسط نیروی نظامی یک کشور یا توسل به هرگونه سلاح از سوی یک دولت علیه سرزمین دولتی دیگر؛

پ) محاصره بنادر یا سواحل یک کشور توسط نیروی نظامی کشوری دیگر؛
ت) حمله به نیروهای زمینی، دریایی یا هوایی یک کشور یا ناوگان دریایی و هوایی کشوری دیگر از طریق نیروی نظامی؛

ث) توسل به نیروی نظامی توسط یک کشور که در سرزمین کشوری دیگر بر اساس توافقنامه کشور پذیرنده حضور دارند به نحوی که مغایر با موافقتنامه مزبور یا هرگونه تمديد حضور در آن سرزمین پس از دوران اختتام موافقتنامه مزبور باشد؛

ج) اجازه به استفاده از سرزمین یک دولت توسط دولتی دیگر جهت ارتکاب عمل تجاوزکارانه علیه دولت ثالث؛

ح) اعزام دسته‌جات، گروه‌ها، چریک‌ها و مزدوران مسلح توسط یا از طرف یک کشور تا اقدامات نظامی را علیه دولت دیگر انجام دهند به نحوی که از چنان شدتی برخوردار باشد تا در قالب یکی از اقدامات بالا قرار گیرد یا به شکلی باشد که مستلزم مداخله اساسی وی در آنها تلقی شود.

به عقیده برخی حقوق‌دانان عناوین تمثیلی فوق در زمان تصویب قطعنامه تعریف تجاوز به عنوان تدوین حقوق مد نظر بوده است اما با توجه به این که برخی مصادیق مزبور از سوی دیوان بین‌المللی دادگستری در طول زمان مورد استناد قرار گرفته و دولت‌های عضو دیوان بین‌المللی کیفری نیز در اجلاس بازنگری کامپالا در سال ۲۰۱۰ اقبال خود را به این مصادیق در جهت تعیین مسئولیت کیفری جرم تجاوز به عنوان یکی از جرائم داخل در صلاحیت دیوان اعلام نمودند، از این رو، به نظر می‌رسد که مصادیق مزبور در زمره حقوق بین‌الملل عرفی قرار گرفته‌اند. چه این که در رویه دولت‌ها نیز به این مصادیق به عنوان عمل تجاوزکارانه استناد شده است.

در چارچوب حادثه ترور می‌توان به هر دو وجه مسئولیت دولت ایالات متحده و مسئولیت کیفری مقامات ایالات متحده پرداخت. از آنجایی که مصادیق تجاوز در هر دو صورت مدنی و کیفری یکسان است^۱ بنابراین، برای بررسی حادثه ترور سردار سلیمانی می‌توان به مصادیق مشابهی استناد کرد.^۲

از میان مصادیق فوق، «حمله به نیروهای زمینی، دریایی یا هوایی یک کشور یا ناوگان دریایی و هوایی کشوری دیگر از طریق نیروی نظامی»^۳ و «توسل به نیروی نظامی توسط یک کشور که در سرزمین کشوری دیگر بر اساس توافقنامه کشور پذیرنده حضور دارند به نحوی که مغایر با موافقتنامه مزبور... باشد»^۴ می‌تواند در تحلیل ما مورد توجه باشد. بر اساس مصداق نخست، می‌توان چنین گفت که نیروی هوایی امریکایی مستقر در خاک عراق با حمله به تنی چند از فرماندهان نظامی ایران مرتکب عمل تجاوزکارانه شده است. همچنین، همان‌گونه که در بالا گفته شد، اقدام ایالات متحده در حمله به کاروان حامل سردار سلیمانی عملی است که مغایر با مفاد موافقتنامه موجود میان عراق و ایالات متحده در خصوص حضور نظامی ایالات متحده در عراق بود. به طوری که بر اساس ماده (۴) موافقتنامه، نیروهای نظامی ایالات متحده باید پیش از هر اقدام نظامی یا عملیات نظامی،

۱ سند عناصر جرائم دیوان بین‌المللی کیفری در خصوص جرم تجاوز در بند ۱ اعلام کرده که جرم موجود در ماده ۸ اساسنامه معادل با عمل تجاوز است.: qualify as an act of aggression.

<https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf>

۲ در این خصوص می‌توان به دو نشست علمی برگزار شده پس از حادثه مزبور اشاره کرد که در کشور برگزار گردید و به موضوعات مختلفی از جمله شرایط توسل به زور و احتمال متجاوزانه بودن عمل مزبور پرداخته شده است. ر.ک: نشست تخصصی «ترور سپهبد شهید قاسم سلیمانی از منظر حقوق بین‌الملل» برگزار شده با همکاری بنیاد حقوق بین‌الملل ضیایی بیگدلی و خانه اندیشمندان علوم انسانی مورخ ۱۵ دی ماه ۱۳۹۸، و همچنین، نشست دیگری با همین موضوع در خانه اندیشمندان علوم انسانی در تاریخ ۲۹ دی ماه ۱۳۹۸، هر دو نشست قابل دسترسی در:

<https://unstudies.ir>

3 (d) An attack by the armed forces of a State on the land, sea or air forces, or marine and air fleets of another State;

4 (e) The use of armed forces of one State which are within the territory of another State with the agreement of the receiving State, in contravention of the conditions provided for in the agreement or any extension of their presence in such territory beyond the termination of the agreement;

دولت عراق را در جریان اقدامات خود قرار می‌دادند. بنابراین، به نظر می‌رسد که این دو مصداق عمل تجاوزکارانه چه در قبال دولت ایران به شکل حمله نیروی نظامی ایالات متحده به نیروهای نظامی ایران و چه در قبال دولت عراق به شکل نقض مفاد موافقتنامه حضور نیروهای نظامی ایالات متحده در عراق به وقوع پیوسته است. از این رو، دولت ایالات متحده به لحاظ مسئولیت دولت به شکل مدنی و مقامات ایالات متحده که دستور به اجرای چنین اقدامی دادند به شکل کیفری دارای مسئولیت هستند.

در مقام اجرای مسئولیت مدنی و کیفری فوق، دولت‌های ایران و عراق می‌توانند با ارایه اظهاریه به مسئولیت دولت ایالات متحده در قالب مسئولیت دولت ناشی از عمل تجاوزکارانه استناد نمایند. این اعلام و اظهار می‌تواند در قالب نامه به شورای امنیت یا دبیرکل ملل متحد و همچنین، یک مکاتبه رسمی به دولت ایالات متحده ارائه شود. زیرا گام نخست برای احراز مسئولیت دولت، اعلام دولت زیان‌دیده از نقض قاعده به دولت مسئول می‌باشد. گام دوم، امکان مراجعه به مراجعه ذیصلاح است که مرجع رسیدگی به اختلافات میان دولت‌هاست به شرطی که طرفین اختلاف مبنای قانونی رضایت قبلی خود را نسبت به مرجع قضایی حل و فصل اختلاف به صورت پیشینی ابراز نموده باشند. به نظر می‌رسد که ایران می‌تواند صرفاً دعوی خود را در این خصوص در دیوان بین‌المللی دادگستری مطرح نماید.

به طور مشخص در اینجا می‌توان به ماده (۱۳) کنوانسیون پیشگیری و مجازات جرائم ارتكابی علیه اشخاص حمایت شده بین‌المللی اشاره کرد. بر اساس این ماده، طرفین اختلاف می‌توانند برای حل و فصل اختلاف خویش پس از عدم حصول نتیجه از مذاکره و داوری به دیوان بین‌المللی دادگستری مراجعه نمایند.^۱ ایران در سال ۱۹۷۸ و ایالات متحده

1 Any dispute between two or more States Parties concerning the interpretation or application of this Convention which is not settled by negotiation shall, at the request of one of them, be submitted to arbitration. If within six months from the date of the request for arbitration the parties are unable to agree on the organization of the arbitration, any one of those parties may refer the dispute to the International Court of Justice by request in conformity with the Statute of the Court.

در سال ۱۹۷۶ به این کنوانسیون ملحق شده‌اند.^۱ سردار سلیمانی را می‌توان بر اساس بند ب از ماده (۱) این کنوانسیون به عنوان شخص حمایت شده بین‌المللی تلقی کرد.^۲ بر اساس ماده (۲) این سند نیز ارتکاب عامدانه شامل موارد متعددی است از جمله قتل و هر گونه حمله به شخص یا آزادی وی. ضمن این که قانون قابل اعمال در رسیدگی دیوان در این خصوص می‌تواند شامل منشور ملل متحد، قطعنامه تعریف تجاوز، کنوانسیون مأموریت‌های ویژه،^۳ کنوانسیون پیشگیری و مجازات جرائم ارتكابی علیه اشخاص حمایت شده بین‌المللی^۴ و مقررات عرفی ذیربط باشد.

از طرفی دیگر، هر دولتی باید اقدامات مزبور را در سرزمین خویش جرم‌انگاری نماید. دولت عراق نیز در ۱۹۷۸ به این کنوانسیون پیوسته و به لحاظ قانونی طبق بند (۲) ماده (۲) این کنوانسیون، امکان تعقیب این جرائم را دارد به خصوص این که طبق موافقتنامه حضور نظامیان ایالات متحده در عراق مصوب ۲۰۰۸ نیز دولت عراق امکان اعمال صلاحیت قضایی خود را در خصوص جرائم ارتكابی شدید نیروهای امریکایی در خارج از اماکن و پایگاه‌های امریکایی در عراق داراست. حادثه ترور سردار سلیمانی نیز خارج از این اماکن صورت گرفته است. ضمن این که دولت عراق به قید حل و فصل اختلافات در کنوانسیون پیشگیری و مجازات جرائم ارتكابی علیه اشخاص حمایت شده بین‌المللی حق شرط وارد کرده است. با این حال، به نظر می‌رسد که دولت عراق می‌تواند با اقدامی مغایر با این حق

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۱ برای مشاهده وضعیت کشورهایی که به این کنوانسیون پیوسته‌اند و ایراد حق شرط‌های احتمالی، ر.ک:

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtldsg_no=XVIII-7&chapter=18&clang=_en

2 Any representative or official of a State or any official or other agent of an international organization of an intergovernmental character who, at the time when and in the place where a crime against him, his official premises, his private accommodation or his means of transport is committed, is entitled pursuant to international law to special protection from any attack on his person, freedom or dignity, as well as members of his family forming part of his household.

3 Convention on Special Missions, 1969, at:

https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_3_1969.pdf

4 Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents, 1973, at:

https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_4_1973.pdf

شرط یا با استرداد آن، علیه ایالات متحده در خصوص نقض مفاد مقررات این کنوانسیون طرح دعوا نماید.^۱

در خصوص وجه کیفری نیز باید چنین اظهار نمود که مطابق عناصر جرائم مرتکب شخصی است که به واسطه دارا بودن سمت رسمی به طور مؤثر بر اقدام نظامی یا جهت سیاسی یک کشور که مرتکب اقدام تجاوزکارانه شده کنترل دارد.^۲ شخص دونالد ترامپ یا دیگر مقامات کشوری و لشکری درگیر در این حادثه، واجد توصیف مندرج در این بند هستند.

حتی به فرض قرار گرفتن این حادثه در تعریف جنایت تجاوز اما به لحاظ عملی با توجه به این که عراق، ایران و ایالات متحده هیچ یک عضو دیوان بین‌المللی کیفری نیستند تنها امکان بررسی یا رسیدگی به این اقدام در صلاحیت ارجاع موضوع از سوی شورای امنیت است.^۳ تجربه دیگر شورای امنیت در این مورد را می‌توان در خصوص ترور رفیق حریری نخست وزیر پیشین لبنان در سال ۲۰۰۵ مشاهده نمود که منجر به تشکیل دادگاه ویژه لبنان برای رسیدگی به جنایت تروریسم در خصوص این واقعه خاص انجامید.^۴ این دادگاه در سایه همکاری دولت وقت لبنان و شورای امنیت تشکیل شد. از این رو، امکان طرح این درخواست از سوی دولت ایران و عراق وجود دارد هرچند برای پیش‌بینی احتمال توفیق این راه‌حل، شرایط حاکم سیاسی را نیز باید در نظر آورد. راه دیگر رسیدگی کیفری به این موضوع، می‌تواند تسلیم اعلامیه‌ای از سوی دولت عراق به دیوان جهت رسیدگی به موضوع به صورت خاص و در چارچوب زمانی و مکانی محدود به ترور سردار سلیمانی

۱ برای مشاهده حق شرط عراق، ر.ک:

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-7&chapter=18&clang=_en

2 The perpetrator was a person in a position effectively to exercise control over or to direct the political or military action of the State which committed the act of aggression.

3 A situation in which one or more of such crimes appears to have been committed is referred to the Prosecutor by the Security Council acting under Chapter VII of the Charter of the United Nations;

۴ برای مشاهده تاریخچه، سند تأسیس، مقررات حاکم و نحوه کارکرد این دادگاه به تارنمای زیر مراجعه کنید:

<https://www.stl-tsl.org/en>

باشد.^۱ چنین تجربه‌ای را به طور مثال در مورد دولت فلسطین پیش از عضویت در دیوان جهت رسیدگی به جنایات ارتكابی اسرائیل در سال ۲۰۱۵ به دیوان شاهد هستیم.^۲

نکته پایانی این که اگر گفته شود آیا این اقدام ایالات متحده در چارچوب جنایت علیه بشریت قابل تبیین است یا خیر باید گفت جنایت علیه بشریت طبق تعریف دیوان بین‌المللی کیفری که تبلور عرف بین‌المللی است بدین معناست که مصادیق این جنایت به عنوان بخشی از حمله گسترده یا سیستماتیک علیه جمعیت غیرنظامی به صورت عامدانه صورت پذیرد. طبق این تعریف به نظر می‌رسد که اقدام ایالات متحده در قبال حمله به کاروان سردار سلیمانی فاقد ویژگی گستردگی و سیستماتیک بودن باشد. در واقع، مفهوم سیاستی که در ورای این دو واژه (بند ۲ ماده ۷ اساسنامه دیوان) وجود دارد بدین بیان است که دولت یا سازمانی بر اساس طرح از پیش تعیین شده و نه با یک اقدام که به شکل چندباره نسبت به کشتن افراد یا سایر اقدامات مندرج در مصادیق ماده (۷) اساسنامه دیوان اقدام می‌نماید. بند (۲) همین ماده حمله مستقیم به هرگونه جمعیت غیرنظامی را، اگر سردار سلیمانی و همراهان وی را در لحظه وقوع حادثه غیرنظامی تلقی کنیم، بدین نحو تعبیر کرده که یک سلسله اقدامات مشتمل بر ارتكاب چندباره اقدامات مورد نظر به عنوان مصادیق جنایت علیه بشریت به وقوع پیوندد. بنابراین، به دلیل عدم ارتكاب اقداتی از این دست و نبود چنین سیاستی از سوی دولت ایالات متحده در ترور مقامات نظامی ایرانی، استناد به چنین مفهومی بعید به نظر می‌رسد. شاید بحث جنایت علیه بشریت از سوی دولت ایالات متحده به واسطه اتخاذ یک سیاست منسجم در خصوص موضوع تحریم از جایگاه بیشتری نسبت به بحث اخیر برخوردار باشد.

1 Article 12: Preconditions to the exercise of jurisdiction

(3) If the acceptance of a State which is not a Party to this Statute is required under paragraph 2, that State may, by declaration lodged with the Registrar, accept the exercise of jurisdiction by the Court with respect to the crime in question. The accepting State shall cooperate with the Court without any delay or exception in accordance with Part 9.

2 <https://www.icc-cpi.int/palestine>

نتیجه‌گیری

حادثه به شهادت رساندن شهید سلیمانی و همراهان ایشان از جمله فرمانده حشدالشعبی ملقب به ابومهدی مهندس ابعاد حقوقی داخلی و بین‌المللی متعددی و قابل توجهی دارد. در این نوشتار به طور مشخص به چند بعد بین‌المللی موضوع پرداخته شد.

یکی این که بر اساس موافقتنامه میان دولت عراق و ایالات متحده در خصوص وضعیت نظامیان ایالات متحده در عراق مصوب ۲۰۰۸ دولت ایالات متحده در پرتو به شهادت رساندن شهید سلیمانی مرتکب تخلف از تعهدات مختلف مندرج در این موافقتنامه شده است از جمله این که بدون هماهنگی با دولت مقرر مبادرت به انجام عملیات نظامی در خاک این کشور کرده است.

دیگر این که از منظر حقوق عرفی مربوط به عمل تجاوزکارانه مرتکب نقض تعهدات ذریبط از جمله قطعنامه تعریف تجاوز مصوب ۱۹۷۰ شده است. در خصوص جنایت تجاوز نیز امکان طرح این موضوع در دیوان بین‌المللی کیفری دست کم از سوی دولت عراق به لحاظ مبانی صلاحیتی دیوان وجود دارد.

از طرف دیگر، ایالات متحده با عدم ارائه مستندات مثبت ادعای خود در تهدیدآمیز بودن حضور شهید سلیمانی در عراق جهت حملات آتی به پایگاه‌ها و اتباع این کشور در عراق، متخلفانه بودن توسل به زور علیه کاروان شهید سلیمانی را آشکار ساخت. این در حالی است که سوابق مبارزاتی شهید سلیمانی در مقابله با داعش بر کسی پوشیده نیست. به اذعان تحلیل‌گران، شهید سلیمانی و نیروهای تحت فرمان وی موجب به عقب راندن داعش از عراق شدند. وی در اغلب عملیات‌ها در جبهه مقدم نبرد شخصاً حضور می‌یافت. از این جهت، از نظر ایشان، نبود شهید سلیمانی، در تحولات ۱۰ سال آینده منطقه آثار خود را نشان خواهد داد. (https://edition.cnn.com, 2020) ضمن این که شهید سلیمانی به اذعان نخست‌وزیر وقت عراق حامل پیغام خاصی در پاسخ به پیام مقامات عربستان سعودی بود که عراق در این بین به عنوان میانجی میان این دو کشور عمل می‌کرد. (www.independent.co.uk, 2020). در صورتی که بپذیریم که چنین ادعایی نیز صحت داشت، توسل به زور علیه مقام نظامی یک کشور که به عنوان مقام دولتی و همچنین،

نماینده ویژه در خاک کشور دیگری حضور دارد، مطابق با کنوانسیون پیشگیری و مجازات جرائم ارتكابی علیه اشخاص حمایت شده بین‌المللی تعهدی مصوب ۱۹۷۳ را بر دوش دولت‌های ایالات متحده و عراق برای پیگیری و تعقیب عمل مزبور مطابق با مفاد کنوانسیون ذیربط و همچنین، دستگیری و رسیدگی قضایی به تخلفات اشخاص درگیر در این قضیه قرار می‌دهد. در غیر این صورت، امکان استرداد اشخاص ذیربط به جهت عدم محاکمه آنها از سوی ایران وجود دارد.

این که مقامات ذیربط امریکایی دخیل در این قضیه از مصونیت برخوردار باشند موضوع دیگری است که در زمان رسیدگی قضایی داخلی یا بین‌المللی به موضوع ممکن است به وجود آید که مجال دیگری را برای طرح و تفصیل می‌طلبد. کوتاه سخن این که در این باره امکان استناد به مصونیت در محضر دیوان بین‌المللی کیفری طبق ماده (۲۷) اساسنامه دیوان وجود ندارد و در صورت طرح موضوع به لحاظ درخواست غرامت در محاکم صالح ایران، طبق قانون صلاحیت محاکم دادگستری جمهوری اسلامی ایران برای رسیدگی به دعاوی مدنی علیه دولت‌های خارجی مصوب ۱۳۹۱ نیز امکان استناد به مصونیت به عنوان مانع رسیدگی وجود نخواهد داشت.

منابع

- (۱) توسلی نائینی، منوچهر، محسن پور، سمیرا، ۱۳۹۳ش، بررسی سیر تحول توسل به زور علیه تروریسم بین‌المللی از دیدگاه حقوق بین‌الملل و رویه قضایی بین‌المللی، مجله مطالعات حقوقی، ش ۳.
- (۲) خانه اندیشمندان علوم انسانی، ۱۳۹۸ش، نشست تخصصی «ترور سپهبد شهید قاسم سلیمانی از منظر حقوق بین‌الملل» برگزار شده با همکاری بنیاد حقوق بین‌الملل ضیایی بیگدلی و خانه اندیشمندان علوم انسانی مورخ ۱۵ دی ماه ۱۳۹۸، و همچنین، نشست دیگری با همین موضوع در خانه اندیشمندان علوم انسانی در تاریخ ۲۹ دی ماه ۱۳۹۸، هر دو نشست قابل دسترسی در: <https://unstudies.ir>

۳) خانه اندیشمندان علوم انسانی، ۱۳۹۸ش، نشست علمی «بازخوانی ترور سردار شهید قاسم سلیمانی و پیامدهای آن از منظر حقوق بین الملل»، برگزار شده مورخ ۲۹ دی ماه ۱۳۹۸، قابل دسترسی در: www.tabnak.ir

۴) زمانی، سید قاسم، ۱۳۸۹ش، «سیاست قضایی دیوان بین‌المللی دادگستری در قبال اصل منع توسل به زور»، در نقش دیوان بین‌المللی دادگستری در تداوم و توسعه حقوق بین‌الملل، تهران، انجمن ایرانی سازمان ملل متحد.

- 5) Agreement Between the United States of America and the Republic of Iraq On the Withdrawal of United States Forces from Iraq and the Organization of Their Activities during Their Temporary Presence in Iraq, 2008, at: https://graphics8.nytimes.com/packages/pdf/world/20081119_SOFA_FINAL_AGREED_TEXT.pdf
- 6) Alleged crimes committed in the occupied Palestinian territory, including East Jerusalem, at: <https://www.icc-cpi.int/palestine>
- 7) Convention on Special Missions (1969), at: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_3_1969.pdf
- 8) Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents (1973), at: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_4_1973.pdf
- 9) Definition of Aggression, United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX), at: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/GAres3314.html>
- 10) Elements of Crimes, at: <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf>
- 11) Eritrea-Ethiopia Claims Commission, Partial Award - Jus Ad Bellum - Ethiopia's Claims 1-8, (2006), at: <https://pcacases.com/web/sendAttach/763>
- 12) Heller, Kevin Jon (2012), "Why Preventive Self-Defense Violates the UN Charter", at: <http://opiniojuris.org/2012/03/07/why-preventive-self-defense-violates-the-un-charter/>
- 13) <https://farsi.euronews.com/2020/01/05/iraq-parliament-calls-on-government-to-end-presence-of-us-led-international-coalition>
- 14) Interview With Steve Doocy, Brian Kilmeade, and Ainsley Earhardt of Fox & Friends (2020), at: <https://www.state.gov/secretary-michael-r->

pompeo-with-steve-doocy-ainsley-earhardt-and-brian-kilmeade-of-fox-and-friends/

- 15) Iraq complains to UN over U.S. attacks -foreign ministry” (2020), at: <https://www.reuters.com/article/idUSS8N27L04K>
- 16) Iraq International Travel Information” (2020), at: <https://travel.state.gov/content/travel/en/international-travel/International-Travel-Country-Information-Pages/Iraq.html/#>
- 17) Iraqis Push for U.S. Troop Withdrawal in Symbolic Vote (2020), at: <https://time.com/5759101/iraqi-parliament-vote-for-us-withdrawal/>
- 18) It's important to remember the role Soleimani played in the fight against ISIS” (2020), at: https://edition.cnn.com/middleeast/live-news/baghdad-airport-strike-live-intl-hnk/h_02d5a17ad0eebe80128bda0388b8be36
- 19) Kataeb Hezbollah Will 'Likely Regret' Further Provocative Behavior” (2020), at: <https://www.defense.gov/explore/story/Article/2049385/esper-kataeb-hezbollah-will-likely-regret-further-provocative-behavior/>
- 20) Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, (2004), at: <https://www.icj-cij.org/en/case/131>
- 21) Letter dated 3 January 2020 from the Permanent Representative of the Islamic Republic of Iran to the United Nations addressed to the Secretary-General and the President of the Security Council (2020), at: <https://undocs.org/en/S/2020/13>
- 22) Milanovic, Marko (2020), Iran Unlawfully Retaliates Against the United States, Violating Iraqi Sovereignty in the Process, at: <https://www.ejiltalk.org>
- 23) Milanovic, Marko (2020), The Soleimani Strike and Self-Defence Against an Imminent Armed Attack, at: <https://www.ejiltalk.org>
- 24) O'Connell, Mary Ellen (2020), The Killing of Soleimani and International Law, at: <https://www.ejiltalk.org>
- 25) Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), (2003), at: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/90/090-20031106-JUD-01-00-EN.pdf>
- 26) Randelzhofer and Georg Ntöle, (2012), Article 51, in, Bruno Simma et al, The Charter of the United Nations: A Commentary, 3th ed, Oxford University Press.
- 27) Senior DOD Official Describes Rationale for Attack on Quds Force Commander”, at: <https://www.defense.gov/explore/story/Article/2050341/senior-dod-official-describes-rationale-for-attack-on-quds-force-commander/>

- 28) Special Tribunal for Lebanon, at: <https://www.stl-tsl.org/en>
- 29) Statement by the Department of Defense” (2020), at: <https://www.defense.gov/Newsroom/Releases/Release/Article/2049534/statement-by-the-department-of-defense/>
- 30) Status of Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents, at: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-7&chapter=18&clang=_en
- 31) The Iraqi Foreign Ministry raised a complaint in two identical letters sent to both the President of the Security Council and the Secretary-General of the United Nations” (2020), at: <https://www.mofa.gov.iq/2020/01/?p=7424>
- 32) The reason Qassem Soleimani was in Baghdad shows how complex the Iran crisis is” (2020), at: <https://www.independent.co.uk/voices/qassem-soleimani-death-iran-baghdad-middle-east-iraq-saudi-arabia-a9272901.html>
- 33) UK's Raab says U.S. had right of self defense in Soleimani killing” (2020), at: <https://www.reuters.com/article/us-iraq-security-raab-legal/uks-raab-says-u-s-had-right-of-self-defense-in-soleimani-killing-idUSKBN1Z408N>

